likely belonged to the Benedictine Monastery of St. Grgur (Grgurevci). At the same time this document supplies the first chronological data revealing the fact that in the centre of the region and the County of Syrmia a Lucrum Camerae – where coins were also minted – already existed at this time, whose employers revealed the crime. The document also tells of the interesting social structure of the population and a prosperous economic life in the Syrmia region of the 13th century, which continued in spite of the recent invasion of the Tartars (Mongols). And finally, we also learn that among the confiscated property of the above mentioned counterfeiter there were vinyards and wine presses, as yet another proof of the fact that Syrmium was a region where famous, good quality wine was produced.

Key words: *mediaeval Syrmia, king Béla IV, Monastery of St. Grgur (Grgurevci), criminal case of the counterfeiter, Bešenovo, wines from Sirmia*

Отримано: 10.10.2015 р.

УДК 930.1 (477) (092): 94(5-191.2) «07/08»

Олег Бубенок

СВІДЧЕННЯ МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЖЕРЕЛ ПРО ЧАС ТА ОБСТАВИНИ ІУДАЇЗАЦІЇ ХОЗАРІВ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ А. Ю. КРИМСЬКОГО

Олег Бубенок. Свідчення мусульманських джерел про час та обставини іудаїзації хозарів в інтерпретації А. Ю. Кримського. *На сьогодні серед багатьох дослідників набула поширення думка, що хозари прийняли іудаїзм за часів Гаруна ар-Рашида, тобто на межі VIII–IX ст. Це припущення базувалося на даних деяких арабських джерел X ст. Проте сучасний візантолог К. Цукерман, посилаючись на дані деяких християнських джерел, намагається довести, що це сталося вже після 861 р., тобто після місії Костянтина до хозар.*

Слід зазначити, що у К. Цукермана в цьому припущенні вже у 30-і рр. XX ст. був на Україні попередник – це академік А. Ю. Кримський, який в неопублікованих розділах своєї роботи «Історія хазар» дотримувався саме аналогічної думки. Але він спирався, в першу чергу, на дані арабських авторів, які жили на межі IX–X ст. Особливо схильний був довіряти А. Ю. Кримський Ібн ал-Факигу, який, на його думку, користувався одним із варіантів більш раннього твору Ібн Хордадбега. Ібн ал-Факиг на самому початку X ст. повідомляв: «Хозари – усі вони іудеї, а стали іудеями нещодавно». Окрім того, дослідник в якості підтвердження цього припущення наводить дані Джахиза (IX ст.) та ал-Бакрі (XI ст.). Що ж до повідомлення ал-Мас'уді (X ст.) про іудаїзацію верхівки хозарів за часів Гаруна ар-Рашида, то А. Ю. Кримський вважав, що тут під словом «малік» слід розуміти не кагана, а одного з його вельмож, можливо майбутнього «бека».

Ключові слова: *хозари, іудаїзація, А. Ю. Кримський, каган, малік, ал-Факіг, Ібн Хордадбег, ал-Мас'уді.*

Олег Бубенок. Сведения мусульманских источников о времени и обстоятельствах иудаизации хазар в интерпретации А. Е. Крымского. *До настоящего времени среди многих исследователей возобладало мнение о том, что хазары приняли иудаизм во времена Харуна ар-Рашида, т. е. на рубеже VIII–IX вв., что базировалось на данных некоторых арабских источников X в. Однако современный византолог К. Цукерман, ссылаясь на данные некоторых христианских источников, пытается доказать, что это произошло уже после 861 г., т. е. после миссии Константина к хазарам.*

Следует отметить, что у К. Цукермана в этом мнении уже 30-е гг. XX в. был на Украине предшественник – это академик А. Е. Крымский, который в неопубликованных разделах своей работы «История хазар» как раз высказал аналогичные мысли. Но он опирался, в первую очередь, на данные арабских авторов, живших на рубеже IX–X вв. Особо склонен был доверять А. Е. Крымский Ибн ал-Факиху, который, по его мнению, пользовался одним из вариантов более раннего сочинения Ибн Хордадбеха. Ибн ал-Факих в самом начале X в. сообщал: «Хазары – все они иудеи, а стали иудеями недавно». Кроме этого, исследователь в качестве подтверждения висказанного предположения приводит данные Джахиза (IX в.) и ал-Бакри (XI в.). Что же касается сообщения ал-Мас'уди (X в.) об иудаизации верхушки хазар во времена Харуна ар-Рашида, то А. Е. Крымский считал, что здесь под словом «малик» следует понимать не кагана, а одного из его вельмож, возможно будущего «бека».

Ключевые слова: *хазары, иудаизация, А. Е. Крымский, каган, малик, ал-Факих, Ибн Хордадбех, ал-Мас'уди.*

На сьогодні відомо кілька гіпотез щодо часу та обставин іудаїзації хозарів. Так, на початку XX ст. Й. Маркварт висловив думку, згідно з якою не більше, як за сто років до хозарської місії Костянтина в 861 р., хозарська верхівка сповідала іудаїзм[1]. Ще більш ранню дату запропонував більше 50 років тому Д. М. Данлоп. Дослідник, керуючись даними Ієгуди Галеві, не знайшов нічого кращого, як датувати цю подію близько 740 р.[2] Проте більшість орієнталістів сучасності відносять іудаїзацію хозарів до межі VIII–IX ст.[3] Насамперед, вони керуються повідомленням ал-Мас'уді про те, що «цар хозарський» навернувсь до іудейської віри за часів халіфа Гаруна ар-Рашида, який був при владі з 786 по 814 рр.[4] І ця думка тривалий час залишалась панівною серед хозарознавців. Проте більше десяти років тому французький дослідник К. Цукерман запропонував більш пізню дату: 861–865 рр. Дослідник керувався даними як деяких мусульманських, так і християнських текстів кінця IX ст., серед яких було «Паннонське житіє Костянтина Філософа»[5]. Треба зазначити, що наукова аудиторія досить стримано зустріла цю гіпотезу: одні дослідники намагалися промовчати з цього приводу, а інші навіть почали критикувати цю гіпотезу, вважаючи

аргументи К. Цукермана досить сумнівними. Але найбільш вагомим «аргументом» проти нової гіпотези була та думка, що окрім К. Цукермана ніхто ще не запропонував такої пізньої дати іудаїзації хозарів.

Проте з ідеями К. Цукермана дуже перегукувалися ідеї академіка А. Ю. Кримського, про що ми дізналися не дуже давно. Так, у 2009 р. співробітниками Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського були знайдені аркуші №№282-489 із рукопису неопублікованої до кінця монографії А. Ю. Кримського «Історія хазарів», що зберігались у Ф. І під № 25500. Вони являють собою машинописні аркуші різного формату, деякі з них містять виправлення й доповнення, зроблені рукою самого А. Ю. Кримського. Хоча цей варіант рукопису «Історії хазарів» виявився незакінченим, але нам пощастило, бо там було викладено у майже повному обсязі погляди А. Ю. Кримського на обставини іудаїзації хозарської верхівки. Цей фрагмент викликав у нас такий великий інтерес, що ми вирішили надрукувати його окремо в журналі «Східний світ» (№ 3, 2011)[6]. Як виявилося, обґрунтування ґіпотези про пізню іудаїзацію хозарів у А. Ю. Кримського виявилося доволі змістовним.

А. Ю. Кримський залучив дані мусульманських джерел кінця IX – початку X ст.: «Все ж деякі арабські вказівки на дату знайдуться: сталося це або на прикінці IX в., або, коли передше, то десь-так у 880-их рр. Тут нам пособляє порівняння між текстом географа ибн-Ходадбега IX в. і позичиним з нього текстом географа ибн-аль-Факига Гамаданського бл. 903 р. Те, що ми читаємо у ибн-Хардадбега (пис. 846) про хазарську столицю над Волгою (ст. 154), слов-в-слово збігається з такою самою заміткою у ибн-аль-Факига (ст. 298), але у ибн-Хардадбега нічого про хазарське юдейство нема, а у ибн-аль-Факига після уступу, дословно взятого з ибн-Хардадбега, є д о д а т о к: "Хазари – всі вони юдеї, а зробилися юдеями н е д а в н о, – ва инна-мд говвидом мин карібін". "Недавно перед 903 роками" – це значити може або бл. 900 р., або в 890-их рр. Але справу ускладняє ось яке міркування. Тая редакція, в якій ми знаємо географію ибн-Хардадбега (с 846 р.) то є І-ша редакція його писання; а була щей друга редакція, яка до нас не дійшла, а її дописав ибн-Хардатбег уже бл. 885-го року. Постає підозріння, що фразку "хазари зробилися юдеями недавно" міг ибн-аль-Факиг не сам од себе дописати в 903 р., а взяти її готову вже, з повної ІІ-ї редакції ибн-Хардадбега, де вона, хто знає, чи не була вже написана. Коли б це підозріння можна було чимось довести (бо поки що, воно безпорадно висить у повітрі), то довелося б думати, що перехід великого хакана на юдейство отбувсь не "недавно перед 903-им. р.", а "недавно перед 885-им роком"»[7].

А. Ю. Кримський також звернув увагу на відомий ще в XIX ст. твір мусульманського географа ал-Бакрі (XI ст.), де в одному із фрагментів (у віповідності до перекладу на російську А. А. Куника та В. Р. Розена) сказано: «Царь их исповедует еврейскую религию. Жилище его – дворец, далеко от реки. Причина обращения царя Хазар в еврейскую веру после того как он был язычником (*маджуси*) была следующая: он принял христианство, но осознавши ложь в своей рели-

гии, советовался с одним из своих мерзубанов о том, что его в этом деле озабочивало. Тот сказал ему: о царь! обладатели откровенных книг – три разряда людей. Пошли к ним и разузнай их дело и последуй тем, кто обладает истиной...»[8].

На думку А. Ю. Кримського, «вищезгадуваний географ Аль-Бакрій XI в., свої дані зачерпнув з джерел IX–X в.». При цьому А. Ю. Кримський висловив припущення, що цим царем був сам каган хозарів. Український вчений небезпідставно вважав, що «тими своїми християнськими симпатіями і неохотою до юдейства хакан, інстинктом самоохорони, намагавсь так-сяк одмежувати себе од свого насильника вже поюдаїзованого воєводи»[9].

Далі у повідомленні ал-Бакрі подано досить оригінальну версію релігійного диспуту: «Вследствие этого он послал к христианам за епископом. А был у него некоторый муж из Евреев, ловкий в спорах. Последний начал рассуждать с епископом и сказал ему: что скажешь ты о Моисее, сыне Имране и откровенной ему Торе. Тот ответил: Моисей – пророк и Тора – истина. Тогда еврей сказал царю: вот он подтверждает истину моей веры. Спроси-же его во что он верует. Царь спросил и епископ ответил: я говорю что Мессия Иса, сын Марьямы есть Слово и что он открыл таинства по повелению Бога, великого и славного. Тогда Еврей сказал царю Хазар: он утверждает нечто такое, что мне не известно, а между тем сам подтвердил мою веру. Епископ против этого не мог возразить ничего дельного. И послал царь к мусульманам и те отправили к нему человека ученого, умного и ловкого в спорах. Но Еврей подослал к нему одного челове-ка, чтоб его отравить в пути. Таким образом мусульманин умер; Еврей-же склонил царя к своей вере, и он стал Евреем»[10]. Цю інформацію мусульманського автора А. Ю. Кримський прокоментував наступним чином: «Оповідання – виразно анекдотичне, з неприхованою юдаїстичною тенденцією, тільки ж і серед анекдотичности в нім залишився незатушкований слід того (цілком натурального) факту, що хакан на юдейську віру перейшов, делікатно сказати, за "порадою" одного з своїх меребанів (воєводів), а коли не так делікатно сказати – то під натиском своєго головного воєводи-бега»[11].

А. Ю. Кримський слушно підмітив, що інформація ал-Бакрі про симпатії хозарського кагана до християнства напередодні переходу його в іудейство повністю підтверджується даними «Паннонського житія Костянтина Філософа». В результаті, дослідник прийшов до зовсім нетрадиційного погляду щодо часу і обставин іудаїзації хозарського суспільства: «Християнством, по части й юдейством що довгенько (га-даємо, принаймні до 880-их рр.) все ж серед иншої верстки хазарських верховодів, певне опозиційних хаканові, взяло гору юдейство зараз таки по Костянтиновому од'їзді. Видко, що ті самі євреї в Ітілі, не богослови, а світові купці-комісіонери, які проти Костянтина Філософа біблійними цитатами по вченому не здолали, держали в кишені свої доводи, – доводи геть інакші, не книжні, але для певних хазарських міродатних кіл значно реальніші й сильніші од біблійного цитування. Несподівану таку новину про таку раптову зміну настроїв у Хазарщині ми читаємо в одного тодішнього латинського письменника-богослова, який, кажучи про занепад віри поганської, констатує,

що “в землі Гога та Магога найсильніший народ газари перейшов на юдейську віру і обрізавсь”. Із слів того західньо-європейського письменника виразно виходить, що він, справедливо чи не справедливо – це річ інша, вважав перехід “газарського” народу на юдейську віру навіть за масовий. Писав він безперечно бл. 865 р. Це можна виснувати з того факту, що він тут таки згадав і за охрещення булгарів, а воно сталося саме 865 р., принаймні тоді охрестивсь булгарський хан Борис»[12].

Необхідно зазначити, що основним джерелом для прибічників ранньої дати іудаїзації хозарів є наступне повідомлення ал-Мас‘уді: «Жители столицы – мусульмане, христиане, иудеи и язычники. Иудеями являются: царь, его окружение и хазары его рода (джинс). Царь принял иудейство во время правления халифа Харун ар-Рашида (170–98 гг. х. / 786–814)»[13]. Варто звернути увагу на те, що «царем (маліком)» хозарів ал-Мас‘уді назвав, як вважають багато дослідників, бека (шада), а не кагана. І це при тому, що «Житіє Костянтина» сповіщає, що в 860 р. каган хозарів ще не був іудеєм. А. Ю. Кримський одним із перших звернув увагу на цей пасаж і пояснив це наступним чином: «Якщо в цьому Масудієвому оповіданні є хоч зерно історичної правди для IX в., то, беручи на увагу хитке значіння арабського слова “малик” (воно може значити і “цар”, і “васальний царик, чи князь”, і попросту вельможа феодал), ми, це найбільше, ще якось сміли б гадати, що за Гарун-ар-Ра-шідових часів перейшов на юдейство якийсь провінціяльний хазарський васал – “малик”, скажемо в Надкавказчині коло Семендера, чи що, ал-Масудій притулив звістку про цю подію VIII–IX в. до хазарського царя (=воєводи) в Ітілі»[14]. Проте не виключено, що сам заступник кагана ще на рубежі VIII–IX вв. міг прийняти іудейство в Дагестані.

На думку М. Данлопа, А. П. Новосельцева, Т. М. Калініної та інших дослідників, до початку X ст. заступник кагана носив титул «шад», який відібравши у кагана реальну владу, почав іменувати себе «бек»[15]. Із гіпотез останнього часу хочеться навести припущення І. Г. Семенова, згідно з яким хозарський бек походив із роду правителя етнічних хозарів, титул якого вірменські джерела в VIII ст. зафіксували як «хазір-ельтебер»[16]. Відмітимо відразу, що письмові джерела раннього середньовіччя локалізують ставки як « шада» хозарів, так і «хазір-эльтебера» якраз в Дагестані.

За спостереженнями А. Ю. Кримського, про досить пізню іудаїзацію верхівки хозарів може також свідчити мусульманський енциклопедист та знавець релігій Джахиз, який народився за часів Гаруна ар-Рашіда, а помер у 869 р., бо у своєму трактаті «Полеміка проти християн» він цілком «прозоро роз’єднує державну віру хазарів і віру юдеїв, як щось зовсім неоднакове й різне». Так, Джахиз зазначає, що серед причин, через які люди шанують християн вище од юдеїв, є та, що християни мають царів, а царів іудейської віри немає. Все це дозволило А. Ю. Кримському зробити досить слушний висновок, що «в 860-их рр. владущі кола Хазарщини адептами юдейської релігії ще не були і допіру задумувалися про її духовну вартість і політичну придатність»[17].

Отже, є підстави вести розмову буквально про поетапну іудаїзацію певних прошарків хозарської верхівки: рубіж VIII–IX століття – іудаїзація роду майбутнього бека (маліка) хозарів; 60-і рр. IX ст. – іудаїзація роду самого кагана. Зазвичай при розмові про перехід держави в монотеїстську релігію звертають увагу, насамперед, на віросповідання правлячої династії. Тому виникає природне запитання: кого в другій половині IX ст. сучасники вважали головою хозар і кого в середині X ст.? Аналіз письмових джерел свідчить про те, що в другій половині IX ст. сучасники продовжували вважати правлячою династією рід кагана. У першій половині X ст. погляди на це, особливо серед арабських авторів, сильно змінилися – бо, судячи з усього, в їхніх очах головним серед хозарів став рід маліка або бека. Цим то і можна пояснити різнобій в арабських джерелах відносно дати іудаїзації хозарів.

А. Ю. Кримський зовсім не користувався даними так званого «хозарсько-єврейського листування», до якого постійно продовжують звертатись дослідники проблеми. Варто нагадати, що в 1932 р. в Ленінграді було видано «Еврейско-хазарскую переписку... » П. К. Коковцова, про що знав А. Ю. Кримський. Ця монографія містить лист Хасдая Ібн Шафрута до хозарського царя Йосипа, Стислу і Розлогу редакції листа Йосипа, Кембріджський анонімний документ, витяги з творів єврейських авторів (напр. Ієгуди Галеві, тощо)[18]. Проте А. Ю. Кримський дуже песимістично поставився до цих текстів, пояснюючи це наступним чином: «При нагоді можемо тут згадати, для курйоза, про єврейське апокрифічне "Листування хазарського хакана Йосифа з еспанським євреєм-везіром Хосдаєм" ніби-то 960 р., невдало підроблене бл. 1100 р., між XI–XII в., коли хазарське царство вже занепало. Мета цієї підробки була напевне патріотично-націоналістична, бажалося нагадати сумовитому єврейству, що колись існувало в юдеїв своє власне могутнє царство Хазарщина»[19].

Таким чином, перед нами один із тих рідкісних випадків у науці, коли два учених, абсолютно незалежно один від одного, на основі даних практично одних і тих же письмових джерел, прийшли до абсолютно аналогічних висновків. У даному випадку, не можна навіть запідозрити К. Цукермана в тому, що він міг запозичити у А. Ю. Кримського його ідеї. Адже ще в 2002 р. його гіпотеза стала відомою у Східній Європі завдяки статті, опублікованій в «МАИЭТ»[20]. Проте лише в 2009 р. у фондах Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського були знайдені ті фрагменти з рукопису неопублікованої до кінця монографії А. Ю. Кримського «Історія хазарів», де подібні ідеї викладалися досить детально.

Примітки:

[1] Marquart J. Osteuropдische und Ostasiatische Strelfzьge. – Leipzig, 1903. – S. 5–27.

[2] Dunlop D. M. The history of the Jewish Khazars. 2 ed. – New-York: Prinston Univer. Press, 1954. – P. 170.

[3] Артамонов М. И. История хазар. – Ленинград, 1962. – С. 265–282; Захо-

дер Б. Н. Каспийский свод сведений о Восточной Европе. Горган и Поволжье в IX–X вв. – Т. I. – Москва, 1962. – С. 165–170; Новосельцев А. П. Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказа. – Москва, 1990. – С. 148–153; Pritsak O. The Khazar Kingdom conversion to Judaism // Harvard Ukrainian studies, 1978. – Vol. II, № 3.

[4] Минорский В. Ф. История Ширвана и Дербента. – Москва, 1963. – С. 193.

[5] Цукерман К. О происхождении двоевластия у хазар и обстоятельствах обращения их в иудаизм // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Вып. IX. – Симферополь, 2002. – С. 521–534.

[6] Кримський А. Ю. Про обставини іудаїзації хозарів (фрагмент із другої частини монографії «Історія хазарів з найдавніших часів до X віку») // Східний світ, 2011, № 3. – С. 246–270.

[7] Там само. С. 262.

[8] Куник А. Известия ал-Бекри и других авторов о Руси и славянах / А. Куник, В. Розен. – Санкт-Петербург, 1878. – С. 61.

[9] Кримський А. Ю. Названа праця. – С. 259.

[10] Куник А. Названа праця. – С. 61.

[11] Кримський А. Ю. Названа праця. – С. 261–262.

[12] Там само. – С. 258–259.

[13] Минорский В. Ф. Названа праця. – С. 193.

[14] Кримський А. Ю. Названа праця. – С. 253.

[15] Dunlop D. M. Названа праця. – P. 97–99, 104–115; Новосельцев А. П. Названа праця. – С. 134-143; Калинина Т. М. Знать хазар по данным арабо-персидских источников // Хазарский альманах. Т. 4. – Киев–Харьков, 2005. – С. 44

[16] Семенов И. К интерпретации титула хазир-эльтебер // Проблемы еврейской истории. Ч. 1. – М., 2008. – С. 86–95.

[17] Кримський А. Ю. Названа праця.– С. 253.

[18] Коковцов П. К. Еврейско-хазарская переписка в X в. – Ленинград, 1932.

[19] Кримський А. Ю. Названа праця. – С. 266, прим. 85.

[20] Цукерман К. О происхождении двоевластия у хазар обстоятельствах обращения их в иудаизм // МАИЭТ. Вып. IX. – Симферополь, 2002. – С. 521–534.

Oleg Bubenok. The data of the Muslim Sources on the time and Circumstances of the Khazars' Judaization in A. Krymsky's Interpretation. *To the present time there has prevailed an opinion among the researchers that the Khazars' conversion to Judaism took place during the reign of Harun al-Rashid, in the late 8th century or the early 9th century. It was based on the data of some Arabic sources of the 10th century. However, the contemporary scholar Constantine Zuckerman, alluding to the data of some Christian sources, argues that it must have happened after the famous mission of Constantine (Cyril) to the Khazars (ca. 861).*

It should be noted that this opinion was first advanced in the 1930s by the outstanding Ukrainian scholar, Academician A. Krymsky. In the unpublished chapters of his book «The History of the Khazars» he suggested the analogical idea. He relied mostly on the

data of the Arab authors of the late 9th century and the early 10th century. Especially A. Krymsky trusted the data provided by Ibn al-Faqih, believing that the latter had used the earlier book by Ibn Khordadbeh. Ibn al-Faqih wrote: «All Khazars are the Jews, and they became by the Jews recently». The scholar referred to the data of Al-Jahiz (the 9th century) and Al-Bakri (the 11th century) as well. Concerning the information of Al-Mas'udi about the judaization of the ruling stratum of the Khazars during the reign of Harun al-Rashid, A. Krymsky considered that the term «malik» was used with respect to one of the khagan's noblemen (possibly «beg» in future), and not to the khagan himself.

Key words: *Khazars, Judaization, A. Krymsky, khagan, malik, Ibn al-Faqih, Ibn Khordadbeh, Al-Mas'udi.*

Отримано: 17.10.2015 р.

УДК 94(560) «15»: 001.4

Марія Ковальчук

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ КАНУН-НАМЕ У СФЕРІ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ XVI СТ.

Марія Ковальчук. Особливості термінології канун-наме у сфері суспільно-економічної політики Османської імперії XVI ст. *У статті зроблено спробу охарактеризувати терміни, які відносяться до соціальної та економічної системи Османської імперії, що містяться в текстах султанських законодавчих актів – канун-наме.*

Ключові слова: *Османська імперія, канун-наме, термін, сіпахі, реайя, тімар, податки.*

Мария Ковальчук. Особенности терминологии канун-наме в сфере общественно-экономической политики Османской империи XVI в. *В статье сделана попытка охарактеризовать термины, которые относятся к социальной и экономической системы Османской империи, содержащиеся в текстах султанских законодательных актов – канун-наме.*

Ключевые слова: *Османская империя, канун-наме, термин, сипахи, реайя, тимар, налоги.*

Світські закони – *кануни* (з тур. örfi) – Османської імперії мали глибоку традицію, адже існували в ісламській правовій практиці ще до утворення Османської імперії[1]. Термін «канун» спочатку означав «реєстри», списки земельних податків, які використовували адміністрації Аббасидів (750–1258 рр.), Сельджукідів (1037–1194 рр.), Ільханідів (1256–1335 рр.) та мамлюків (1250–1517 рр.). У правовому відношенні джерелом кануну була султанська влада. Історики пра-